

A (h)őskor könyvtárosai

A hőskor az én megfogalmazásomban és korosztályom tagjainak emlékezetében az 1949-cel kezdődő és 1952-vel végződő négy évet jelenti. Azt az időszakot, amikor a modern magyar könyvtárügyben több esemény történt, mint azt megelőzően és utána következően évtizedek alatt. Ez volt a nagy alapítások, „gründolások” korszaka, s ekkor jelent meg hazánkban az első, az egész országra kiterjedő, minden részletében kidolgozott ellátó és gondozó könyvtári rendszer, a körzeti könyvtárak hálózati szisztémája. Igaz ugyan, hogy a gondolat már jóval korábban megszületett, és megalkotója, *Sebestyén Géza* s a mögötte álló kultuszminisztérium, valamint az ún. szabadművelődés vezető szervei 1946 elején meg is hirdették, de még három évig kellett várni, míg a tervezett intézmények megkapták költségvetési alátámasztásukat, és 1949. április 4-én Veszprémben felavathatták az első körzeti könyvtárat, s fél éven belül még további kilencet. Ám nemcsak a körzeti könyvtári, tehát a falusi könyvtárügyi fejlesztésben történt meg az alapvetés: 1949-ben kezdődött meg a munkahelyi könyvtárak nagyarányú kifejlesztése, a szakszervezeti könyvtárak gyorsabb ütemű kiépítése az üzemekben, és az Iparügyi Minisztérium felszólítására az év végéig 130 műszaki könyvtár is létesült a vállalatoknál. A műszaki kultúra kiterjesztése végett a Technológiai Könyvtár megkezdte vidéki fiókhálózatának kiépítését, kormányrendelet felállította az *Országos Dokumentációs Központot*, és öt szakmai dokumentációs központ szervezése, illetve munkájának megindítása is megtörtént. Az első referálólapok, lapszemlék megjelenésével – általában a dokumentáció feltűnésével – olyan kihívás érte a meglévő kevés és nehézkes nagykönyvtár olvasószolgálati, tájékoztató és bibliográfiai munkáját, amelyre a „filosz” könyvtáraknak is meg kellett mozdulniuk: többet vállalni, jobban figyelni a használókra, és szervezetileg megújulni. Elsősorban a nagykönyvtárakra gondolva állították fel a budapesti egyetemen a könyvtári tanszéket, a „könyvtártudományi intézetet”, és indították meg a könyvtárosképzést 1949 márciusában.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy ugyanebben az évben, az esztendő kezdetén történt meg az ország első könyvtárának önállóvá válása is, az Országos Széchényi Könyvtár kiemelése a Magyar Nemzeti Múzeum kereteiből. (Zárójelben jegyzem meg, hogy tudomásom szerint még senki sem foglalkozott azzal a különös helyzettel és következményeivel, a társadalom könyvtárképének alakulása szempontjából is meghatározó ténnyel, hogy az országnak addig nem volt egyetlen – státusát tekintve – teljesen autonóm szervezetű és eszközrendszerű országos könyvtára. A nemzeti könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, vagy ahogyan korábban nevezték, a Széchényi Országos Könyvtár, 1808 óta nevében is a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára volt, holott 1802-ben Széchényi Ferenc nem múzeumot alapított, hanem könyvtárat, amelyben muzeális tárgynak csak néhány földgömb és a numizmatikai gyűjtemény volt minősíthető. Az igen korszerű szemléletű, *Káplány Géza* vezette Technológiai Könyvtár – a mai OMIKK előd-

intézménye – a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet könyvtára volt; az egyetlen, nagyobbfajta pedagógiai könyvtár pedig a Fővárosi Nyilvános Könyvtár – a mai Szabó Ervin Könyvtár – részeként működött. Más, későbbi nagykönyvtárak múzeumi vagy egyetemi keretbe tartoztak – mint ahogyan az akkoriban egyáltalán működő városi könyvtárak is –, lásd a szegedi Somogyi Könyvtár vagy a debreceni Déri Múzeumban lévő városi könyvtár helyzetét. Mindezen könyvtári intézmények ancillaként, alázatos, vagy időnként bátortalanul lázadó cselédlányaként szolgálták anyaintézményüket, s önállósodásuk, felszabadulásuk csak az általunk kezdő korszakhatárként tárgyalt 1949-es évben kezdődött. – Napjainkban, sajnos, ismét úgy látszik, hogy a világ ilyen tekintetben nem előre, hanem körbe megyen: újból és mind nagyobb számban alakulnak ki „kenguru”-intézmények: a könyvtárakénál sokkal nagyobb fontosságú „ugróállatok”, egyre több könyvtárral erszényükben, amelyből azok csak meghatározott időben dughatják ki egyre kisebb fejüket. Napjainkban immár egzotikus különlegességnek számít, ha egy-egy városi könyvtár magánjáró állatka maradhat, integrációként címkézve ismét általánossá válik a könyvtárak kengurusítása, bár kissé feldúsítva: a nagy szintetizátor–integrátor művelődésiház-kenguru meleg erszényéből ugyanis immár nem egyedül kandikál ki a könyvtárállatka, hanem olyan testvérekkel szimbiózisban, mint egy-egy óvoda, napközis tábor, netán rezesbanda.

Második zárójeles megjegyzésem: Mi mással, mint a totális rendszerekben tapasztalható irracionálizmussal magyarázható az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1949. novemberi átszervezéséből, amelynek során rengeteg kiváló és tisztességes tudóst löktek ki a tisztos testületből, a könyvtárügynek kifejezetten hasznos származott: az Akadémiából és a tudományos intézetekből, valamint a szintén ekortájt átszervezett egyetemekről eltávolítottak ugyanis a politikailag súlytalannak ítélt könyvtárakban még elhelyezkedhettek. Így kerültek könyvtárba vagy a könyvtárügy vezető intézményeibe – például az Országos Könyvtári Központba – kiváló történészek, nyelvészek, néprajztudósok, jogászok, társadalomtudósok *Bibó Istvántól Ferenczy Gézáig* át *Komjáthy Miklósig, Tóth Andrásig, Vargyas Lajosig* és – *Kosáry Domokosig*. S így lett egy kontraszelekciós aktusból – Kövendi Dénes kollégánk elmés kifejezésével élve – jó következményű rekontraszelekció. Zárójel zárva.)

1949-et magunk mögött hagyva nem akarom folytatni a következő évek nagy könyvtári eseményeinek–teljesítményeinek felsorolását, mert akkor a megadott időmben másról sem szólhatnék. Arra sem kívánok részletesen kitérni, hogy a magyar történelem tragikus ellentmondásaként ezek a nagy könyvtári sikerek, teljesítmények az ország sorsának legsötétebb esztendeiben születtek. Összevetésként szembeállíthatnám például a körzeti könyvtárak szervezésének említett sikeres időszakát a Rajk-per, a kivégzések heteivel; a könyvtárügyről szóló 1952-es Minisztertanácsi Határozat kiadásának és a 3000. népkönyvtár felavatásának napjait a falusi padlások lesöpprésének idejével, a Könyvtárellátó felállításának hónapját a vidéki kitelepítések havával, de nem teszem. Noha a történelemkönyvekből gondosan kiírtam a kor minden rémségét–szörnyűségét, ellentételekként pedig a könyvtári krónikákból szakmánk akkori nagy sikereit, most eme dokumentációnak bizonyító tényanyagának ismertetése helyett elégedjenek meg a pusztá becsület-szavammal: Higgyék el nekem, hogy akkor, a legrosszabb korban futotta legjobb formáját a magyar könyvtárügy, ezért a *hőskor* jelzőre nemcsak a megszépítő idő-

beli távolsága miatt érdemes! Hogy mások – közülünk, az egykori szereplők közül is – *őskornak* is szokták titulálni ugyanezt az időszakot, lelkük rajta! Nekik szintén igazuk van. A továbbiakból talán az is kitűnik majd, mennyiben és miért.

Minden rendszerváltozás sajátossága, hogy általa-vele született új világot hirdet, és az előző éra hegycsúcsait is silány homokbuckáknak minősítve–degradálva, végképp el akarja törölni a múltat. A diktatórikus rendszerekre különösen jellemző ez. A miénknek azonban valóban könnyű volt meghaladnia a múltat, a magyar könyvtárügy ugyanis tiszteletreméltó múlttal rendelkező intézményei ellenére is az 1940-es években már valóban egy futóhomokos sivatagi tájhoz volt hasonlítható, amelyben csak itt-ott lehetett felfedezni egy-két oázist, alig csepegő kis forrásokkal. A megülepedett állományú népkönyvtárakat alig használták, s bizonyára igaz tudós kollégánk, *Bényei Miklós* tanár úr azon adata is, hogy 1940-ben mindössze nyolc városi könyvtár működött az országban. (Ha halkán megkérdezzük, talán azt is elárulja, hogy e számban nem volt-é benne például az 1938-ban visszatért Kassa és az 1940-ben hazakerült Marosvásárhelyi közkönyvtára? – mert még ezt is lehetségesnek tartjuk az akkori könyvtári viszonyok ismeretében.)

A kis létszámú könyvtárosság inkább számíthatott egy vékonyka közgyűjteményi rétegnek, mint önálló szakmának, hivatásnak: a könyvtárak jelentőségét nem rangosította magas rendű jogszabály, nem volt külön könyvtárosi nomenklatúra, többnyire önálló költségvetés sem, nem létezett könyvtárosképzés. (Az egyesületi keretben a harmincas évek végén lebonyolított két híres tanfolyam nem pótolhatta a szisztematikus utánpótlás-nevelés hiányát.) A nagykönyvtárak a kutatóintézetek és az egyetemi tanszékek csekély száma, illetve hiánya miatt tudósképzők voltak: kevésbé a szolgálat műhelyei, sokkal inkább a tudósjelölti ambíciókat szolgáló műhelyek. A napi munkaidő nemritkán csak négy óra volt, s ennek egy részét is a saját kutatásaira fordíthatta a könyvtáros. Sokan ezzel a lehetőséggel olyannyira visszaéltek, hogy a dokumentumfeltárás és az olvasószolgálat nagyon megsínylette.

Igaz, az alacsony létszámra is lehetett hivatkozni: 1940-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának személyzete mindenkit beleszámítva is csak 73 fő volt, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának – 1935 óta változatlanul – mindössze 14 (!), a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának 18, az Országgyűlési Könyvtárnak 17, a Műegyetemi Könyvtárnak 22, a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárnak 16, a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Káplány Géza vezette könyvtárának pedig csupán 10! Egyedül a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár elődintézménye) létszáma haladta meg a százat: a központnak és 12 fiókból álló hálózatának 127 alkalmazottja volt, beleértve természetesen a könyvkötőket és az egyéb, nem könyvtáros beosztásúakat is. A vidéki egyetemi könyvtárak közül az 1935-ös adatok szerint kiemelkedett a Szegedi Tudományegyetem könyvtára 21-es létszámával; a pécsinek 17, a debreceninek csupán 12 munkatársa volt – igaz, hogy Debrecenben a Református Főiskola könyvtárában is csaknem ugyanennyi (11) alkalmazott tevékenykedett.

Mindent számítva, a nehezen összekaparható adatokból az derül ki, hogy 1935-ben a tízezer kötetnél nagyobb állományú könyvtárak alkalmazottainak száma országosan 761 volt, 1940-ig azonban ez a szám nem növekedett, hanem csökkent, valószínűleg 700 alá! E helyzetet a veszített háború, majd az utána következő világrekorder infláció minden bizonnyal tovább rontotta, vagy legalábbis nem javította, az új rendszer kultúrpolitikusai a tervkorszak mámorában tehát ilyen vonat-

kozásban is jogosan hivatkozhattak látványos javulásra a múlthoz képest: A tudományos és a szakkönyvtárakban 1953 végén már 1601-en dolgoztak (közülük 1073-an könyvtárosi beosztásban), s mivel ugyanebben az időben a közművelődési könyvtárosok száma 400 körül lehetett, a kettő együtt bizonyosan meghaladta a 2000-ot. 1949 és 1953 között a létszámnövekedés évi átlagban 250–260 lehetett!

Ehhez a nagyarányú növekedéshez 1949 elején még nem járult semmiféle könyvtárosképzés, tansegédlet, szakasjtó. Sebestyén Gézáék sem válogathattak képzett könyvtárosokban a körzeti könyvtárak szervezésének megkezdésekor. Csak a személyes megismerkedésen alapuló gondos kiválasztás sikerében bízhattak. Sebestyén Géza átkerülve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból az Országos Könyvtári Központba, ő vagy az OKK népkönyvtári alosztályának munkatársai személyesen keresték fel a körzeti könyvtár létesítésére kiszemelt településeket és próbáltak alkalmas embereket megnyerni a könyvtár vezetésére. (Minden körzeti könyvtár két könyvtárosból állt, az OKK emberei örültek, ha egy-egy gyors látogatásuk alkalmával legalább a vezetőt ki tudták választani a helyi többségek egyetértésével.) Hogy miként ment végbe a „verbung”, arra egy példa *Lipták Pál* „beszervezése”, amelyet illusztris barátunk megírt a *Könyvtári Levelező/lap* 1996. évi 2. számában. A kiválasztások végeredménye semmi esetre sem volt rossz, sőt! Az 1949 áprilisa és szeptembere között megnyitott 10 körzeti könyvtár 11 könyvtárosa közül 10-et személyesen ismertem, ezért háttérükről és további pályafutásukról tudok néhány jellemző adatot. Íme:

Eredeti foglalkozásuk szerint tanár, tanító volt 3; levéltáros 1; vármegyei tisztviselő 3; rendőrtiszt (előzőleg postatiszt – mindkét beosztásában oktató), illetve tűzoltóparancsnok 2; érettségizett fiatal, illetve festői tehetséggel megáldott ifjú szabósegéd összesen 2.

Nemük szerint: nő 1; férfi 10. Életkoruk szerint: 23–25 éves 3
26–30 éves 4
31–35 éves 1
40–45 éves 2
47 éves 1.

A kiválasztottak további életútja: Valamennyien legalább öt évet töltöttek a pályán. Egész életében könyvtáros maradt: 7. Ha azt számítjuk, hogy a 11 közül az egyik, aki főállásban a „közigazgatásilag ideiglenesen egyesített” Abaúj-Torna vármegye főlevéltárnoka volt, s csak ideiglenesen vállalta a körzeti könyvtár vezetését, a „maradék” 7-es szám az összes 70 százalékát jelenti, tehát a válogatás kiválónak mondható!

Közülük később – hat év múltán – csak egyet váltottak le vezetői állásából, ám nem rossz munkája, hanem erélytelensége miatt, a többi jeles alakja lett a magyar könyvtári világnak. Soroljuk fel őket név szerint is: *Nagy Lászlóné Rácz Aranka* az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetőjeként vonult sok évvel később nyugállományba; *Lipták Pál*, az első Kossuth-díjas könyvtárosunk, aki a legtöbb közművelődési könyvtári újítás kezdeményezője–megvalósítója volt, „civilben” pedig festőművész, valamint egy kvázi néprajzi múzeum összegyűjtője, könyvtárépítész, művészi könyvek tervezője–kiadója és olyan személy, akit meggyőződésem szerint mint frót is meg fogunk ismerni. Továbbá a tragikus véget ért *Szőnyi László*, a Miskolci Megyei Könyvtár igazgatója és új székházának fel-

építője, sok kiváló könyvtáros pályára indítója; az 1956 miatt méltatlanul félreállított *dr. Kerekes András*, a Kaposvári Megyei Könyvtár első vezetője, majd a Székesfehérvári Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; minden bizonnyal még sokan emlékeznek a „morgós” *Horváth Gézára*, a Tatabányai Megyei Könyvtár alapítójára és építőjére, sok jó vállalkozás kezdeményezőjére, aki igazán tudatában nem habozott megölelni a forró kályhát, ütközni akár országos vezetőemberekkel is. És talán nem felejtették el a szelíd *Szöllősy Kálmánt* sem: ő a Pécsi Megyei Könyvtár első vezetője, a pécsi városi könyvtári hálózat megalapítója és nyugálományba vonulásáig igazgatója volt – melleleg szintén íróember...

E személyi kitérő után arra hívom fel a figyelmet, hogy amilyen végtelen gondossággal kidolgozta Sebestyén Géza a körzeti könyvtári rendszert, ugyanolyan precízen kimunkálta könyvtárosainak ki-, illetve továbbképzését is. Mivel tudta, hogy könyvtáros-iskolai háttérrel nem számolhat, a távoktatás egyik formáját tervezte és valósította meg ötven évvel ezelőtt. A körzeti könyvtár megszervezésekor mindegyikük kapott egy kezelési utasítást, amely tulajdonképpen szabályos gyakorlati kézikönyv, vademecum volt. Két kiadásban jelent meg, 1947-ben (amikor még nem léteztek körzeti könyvtárak) *Vezérfonalak a körzeti könyvtárak számára* címmel 3 füzetben, és 1949-ben *Útmutatók a körzeti könyvtárak számára* címmel 2 füzetben, az előző – részben javított – kiadásaként. Ezekből mindent kiolvashatott és megtanulhatott a magára hagyott körzeti könyvtáros is arról, mit és hogyan kell tennie. A füzetek és az Országos Könyvtári Központ által megadott irodalom alapján a körzeti könyvtárosnak dolgozatot kellett írnia és konferencián beszámolnia tudásáról, válaszolnia a feltett kérdésekre. Ilyen beszámoltatásra emlékeim és Rácz Aranka emlékezete szerint mindössze egy-két alkalommal került sor. Amikor a Népművelési Minisztérium elragadta a körzeti könyvtárak szervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, 1949 őszén nemcsak ez az oktatási forma szűnt meg, hanem Sebestyén Géza füzetei sem jutottak el az újabb alapítású körzeti könyvtárakba. (Igaz, van nyoma annak, hogy a Népművelési Minisztérium könyvtári osztálya 1950-ben hasonló „kikérdezést” tervezett a leromlott színvonalú könyvtárosgárda felrázására, de erejéből emlékezetem szerint csak a meghirdetésre futotta, a megvalósításnak mindaddig nem bukkantam nyomára.)

A Sebestyén Géza és munkatársai által kezdeményezett és lebonyolított helyszíni kiválasztás – amelyet az OKK-ban végzett egyéni meghallgatások, „kérdések” egészítettek ki – leginkább a körzeti könyvtárak első emberére irányult, a második emberek felkutatására többnyire már nem futotta a központi erőből. Ez a helyiekre maradván, a legtöbb helyen elodázódott a tanácsalanság, bürokratikus tehetetlenség miatt: az első tíz körzeti könyvtár többségében fél-, háromnegyed évig tartott, amíg sikerült betölteni a szervező-könyvtárosi, akkori hivatalos elnevezése szerint: utazó-könyvtárosi státust. (A harmadik, az adminisztrátori állás-helyről nem is beszélve.) Igaz az is, hogy közben, 1949 szeptemberétől kezdve megváltozott a helyzet az irányításban. Említettem, hogy az új minisztérium, a Népművelési meglehetősen erőszakosan átvette a körzeti könyvtárak szervezését és szervezetét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó Országos Könyvtári Központtól, de ez nem történt zökkenők nélkül. Hézagok támadtak a szervezésben, mert az új, a Népkönyvtári Központ, amelynek felállítását szerencsére a könyvtárosként kezdő, de nagyon széles látókörű és igen-igen bölcs emberre, az egykori kisszállási tanítóra, majd bajaszentistváni igazgatóhelyettesre,

Sallai Istvánra bízta, igen kevés emberrel kezdte meg működését. Hiába segített a Népkönyvtári Központnak a Népművelési Minisztériumban szintén újonnan felállított könyvtári osztály két-három tagja, erejükből inkább csak a meglévő körzeti könyvtárak ritka, alkalmi meglátogatására és az újabbak szervezésének elindítására futotta, a személyi kérdésekben legfeljebb rögtönzésekre telt erejükből, vagy megpróbálták a tervezett könyvtáros-tanfolyamokra hagyatkozni. Ezek az 1949 végén indított hathetes („Máramaros úti”) gyorstalpalók – ezt mondhatom, mert engem is ott képeztek ki perfekt könyvtárossá – csupán arra voltak alkalmasak, hogy a könyvtárosjelöltek általános képességeit és politikai megnyilvánulásait (legalábbis azokat, amelyeket a résztvevők magukról kimutattak-elárultak) a szemináriumvezetők felmérhessék, értékelhessék. A résztvevők többségének alacsony műveltségi színvonala és a tananyag egyoldalúsága miatt itt kezdődött a körzeti, a városi és a szakszervezeti önálló könyvtárak utánpótlásának felhígulása, noha későbbi kiváló könyvtárosokat a Máramarosi út is fel tud mutatni az akkor még kevésbé iskolázottak közül is (pl. *Fekete Dezső, Varga Béla, Tóth Ferenc, Kovács Pál*). Az ellenpélda *Krausz Mátyásé*, a Bajai Körzeti Könyvtár 18 éves, frissen érettségizett könyvtárvezetőjéé, aki – noha jó eredménnyel végzett a hatheteses –, könyvtároskodásának háromnegyed éve alatt gondosan visszaküldte a Népkönyvtári Központnak az onnan a könyvekhez kapott valamennyi nyomtatott katalóguscédulát, mert nem tudta – és senkitől meg sem kérdezte –, miért küldi neki ezeket oly makacsul a központ.

A körzeti könyvtárakhoz tartozó *népkönyvtárak* (letéti könyvtárak), vagy ahogy akkor őket nevezték, „alapkönyvtárak” könyvtárosainak kiválasztását szintén pontosan kigondolta a rendszeralkotó. Az elvekről tudomásom szerint *Kéglí Ferenc* dokumentumok alapján fog beszámolni, én itt is csak emlékeimre hagyatkozom.

Mivel a falusi letéti könyvtárosok, népkönyvtárosok – még a nagyközségekben tevékenykedők is – 1949-ben és még utána is néhány évig egyetlen fillért sem kaptak munkájukért (a nagyobb községekben 1952–53-ban vezették be az utólagos, negyedévenkénti egyszeri jutalmazásokat), túlzott követelményeket nem lehetett támasztani a falusi könyvtárosokkal szemben. (Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy például 300 kötet már nagy állománynak számított akkoriban, tehát a vele való foglalkozás még belefért az emberek szabad idejébe.) A legtöbb körzeti könyvtár vezetője arra törekedett, hogy az igazi *néptanítókat*, az egy-két személyes falusi iskolák 40 év feletti igazgatótanítóit nyerve meg könyvtárossá. A néptanítók a feladat vállalását természetesnek vették, annál inkább is, mivel a könyvtár létét fontosnak tartották, telepítését maguk kezdeményezték. Ám közben az történt, hogy a mindenhatóságra törő hatalom nem bízván az adott faluba beleyökeresedett, véleményformáló néptanítók politikai hajlandóságában, elkezdte őket ide-oda dobálni, idegeneket rakni a helyükbe. Új helyen pedig az a természetes, hogy a jövevény visszahúzódik, csökken a vállalkozó kedve. Az elemi iskolák nyolcosztályos általános iskolákká fejlesztése során nőni kezdett az iskolák tantestületének létszáma, az új tanítók többsége pedig a felfejlesztett tanítóképzőkből frissen falura helyezett leány vagy fiatalasszony lett – a beilleszkedés megannyi, kezdeti gondjával. Mint kezdőkre, az igazgató azonnal rájuk osztott minden feladatot, aminek ellátásáért nem adtak pénzt, az úttörőcsapat vezetésétől kezdve a Vöröskereszt titkári teendőinek végzésén át mindenféle beszedett pénzek kezeléséig és – melleleg – a könyvtárosi munkáig. A következmény: kudarc az egyik részen, kudarcélmény a

másik félnél. A falusi könyvtárosok kiválasztásában tehát kezdett eluralkodni a véletlenszerűség: a körzeti könyvtáros örült, ha a falu vezetőivel együtt, vagy nélkülük egyáltalán rá tudta tukmálni valakire a könyvtár kezelését, s örülhetett, ha ez a botcsinálta könyvtáros legalább bevallottan szerette a betűt, s jobb esetben újságolvasó is volt. Hasonlóan alakult a helyzet az üzemi, szakszervezeti, munkahelyi könyvtárakban is, ahol a régi, sokat olvasó, egy bizonyos ismeretkörben némileg tájékozott öreg szakikat mindinkább felváltották a sokelfoglaltságú, a könyvtárosságot csupán párt- vagy szakszervezeti megbízásból elvállaló ún. „aktívák”, valójában lóti-futi, sehol senki, felelőtlen „könyvtárfelelősök”.

1951 őszén a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályvezetőjének, a „gőzhenger” *Barabási Rezső*nek rámenősségéből megindult a könyvtárosképzés a Budapesti Pedagógiai Főiskolán. A Cukor utcában lévő, Apáczai Csere János nevét viselő intézményben az első évben esti és levelező tagozatra vették fel a hallgatókat (a következő évben nappali képzés is indult), mégpedig mindenféle iskolai előképzettség megkövetelése nélkül. Tapasztalataim és az élet igazolása szerint a főiskolát eredményesen elvégzők sikeresen pótolták iskolázottságuk hiányát, különösen azok, akik utána elvégezték a bölcsészkar magyar vagy történelem szakját is. Mindez a főiskola jó, gyakorlati tantervének és kitűnő tanárainak volt köszönhető. A könyvtári tanszék vezetőjéről, a méltatlanul teljesen elfeledett *Miszi Lászlóról* „Misziániumként” is emlegetett tanintézetben rajta kívül olyan kitűnőségek oktatták a könyvtári ismereteket, mint például *Kéki Béla*, *Dezsényi Béla*, *Tóth András*, *Szentmihályi János*. A hallgatók gyakorló könyvtárosok voltak, többnyire a körzeti és a városi könyvtárak vezetői, szervezőkönyvtárosok, valamint budapesti szakszervezeti és szakkönyvtárosok, illetve nagykönyvtári beosztott munkatársak. És egy különleges csoport: a könyvtári vezetőszervek szinte teljes tisztikara, sőt, egynek – az Országos Könyvtári Központnak – a hivatalvezetője, a már 40 éven felüli *Zalai Zoltán* is. A Népművelési Minisztériumból meg *Darabos Pálné* és *Kondor Istvánné*, a könyvtári osztály későbbi, 1961 és 1978 közötti vezetője, továbbá *Fodor Zoltán*; a Népkönyvtári Központból pedig *Gaschler Rezső* hivatalvezető-helyettes és *Rózsa György* (a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának későbbi főigazgatója). A következő évben beiratkozott – és kitűnően elvégezte is a főiskolát a *Könyvbarát-Könyvtáros* felelős szerkesztője, *Zolnay Vilmos* (író), valamint *Ubornyák László*, a Könyvtárellátó megszervezője és nyugdíjazásáig kiválóan tisztességesen dolgozó, a könyvtárak érdekeit mindig előtérbe helyező vezetője. Néhány évvel ezelőtt az Új Magyar Központi Levéltárban döbbenet olvastam azt a tárgyalási jegyzőkönyvet, amelyből kiderült, hogy egy nagy fontosságú értekezleten a szakma legjobb, vitathatatlan tekintélyű vezetői miként léptek fel – látszólag cáfolhatatlan érvekkel – egyöntetűen e képzési forma ellen, amely valóban meg is szűnt (maga a főiskola szintén) 1955-ben. Bár elméletileg igaza lehetett a szakma agytrösztjének, az élet mást bizonyított: sok, vargabetűs kísérletezgetés után a tapasztalatok alapján kialakult közakarát visszaállította a főiskolai könyvtárosképzést, igaz, csak majd’ két évtizeddel később. Súlyosbította a helyzetet, hogy az 1952 januárjában Újpesten indított öthónapos könyvtárosképző tanfolyamok szintén megszűntek az 1953-as fordulatot, *Nagy Imre* kormányprogramját követő, nagy kényszertakarékosság következtében. Pedig a szigorú vezető, *Dobos Piroska* marxistakolostor-jellegű műintézetéből a nagy teljesítményszóródások ellenére is kikerült jó néhány kitűnő könyvtáros...

A hőskorról annak a kevés könyvtárosnak, aki végigélte, és aki ma netán rá emlékezik, szelíd szenilitásában valószínűleg ilyen kulcsmondatok jutnak eszébe: Sokáig jegyre adták az élelmiszereket, mindenki zöld vagy barna lódenkabátban járt, a cipők, kalapok egyenbarnák voltak, állandóan ünnepeltünk: a bölcs vezérek és tanítók, Sztálin és Rákosi elvtárs születésnapját és egyéb, jeles alkalmait, a dicsőséges győzelmeket és a látszólagos vereségeket, amelyekből éppenséggel nagy erőt lehetett meríteni a végső győzelemhez. Továbbá olyan képeket is őrizhet a romló emlékezet, hogy akkoriban minden nagykönyvtár és központi intézményt férfiak vezettek, olyanok, akik valamennyien az egyesített kommunista pártnak, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) tagjai voltak. Az ezekre emlékezésnek csak az első fele igaz. A valóság árnyaltabb, mint az emlékek egyoldalú ítélete. A nagykönyvtárak vezetői valóban férfiak voltak, de a Népművelési Minisztérium könyvtárosztályának élén az 1949-es megalakulástól kezdve *Horváth Vera*, egy idős, Moszkvából visszaérkezett emigráns állt 1951 elejéig, amikor is a világbotrányt okozó könyvtári selejtjegyzékek miatt eltávolítottatta onnan a nagyhatalmú ideológiai miniszter, *Révai József*. Másrészt 1950-től kezdve a körzetikönyvtár-vezetők között is egyre több lett a nő (Makó, Zalaegerszeg, Eger, Székesfehérvár, Pápa, Putnok, Nyíregyháza, Debrecen, Balassagyarmat stb.). A párttagság tekintetében sem egyértelmű a helyzet.

Nálunk a tárgyalt időszakot megelőzően a mindenkori hatalom általában megelégedett a közhivatalnoki lojalitással. Ez a magatartás 1945 után megváltozott. 1946-ban ugyanis a felduzzadt közalkalmazotti réteg csökkentésére végrehajtott létszámleépítést, az ún. B-listázást a Belügyminisztériumot is birtokló Kommunista Párt a baloldal megerősítésére, természetesen elsősorban a saját sorainak feltöltésére kívánta felhasználni. A fenyegetett köztisztviselői értelmiség java része, a finnyásabbak azonban ijedtükben is inkább a szociáldemokraták pártjába léptek be, mások, a népi írókhoz korábban is vonzódók pedig *Veres Péter* Nemzeti Parasztpártjába. Ez a párt adta 1948-ig a kultuszárca vezetőjét, *Keresztury Dezsőt*, és 1947-től 1949-ig államtitkárát, utána debreceni egyetemikönyvtár-igazgatót, *Kovács Mátét*, valamint a könyvtáriüggyel foglalkozó osztály vezetőjét, *Sebestyén Gézát*. Parasztpárti volt – legalábbis egy ideig – az Egyetemi Könyvtár igazgatója, *Mátrai László*, illetve – amíg létezett a Parasztpárt – a debreceni indulású *Kondor Imre*, aki 1951-ben a Műegyetemi Könyvtár igazgatója lett; továbbá a Népkönyvtári Központ vezetője, *Sallai István*, valamint a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályának helyettes vezetője, a felvidéki eredetű *Kardos Ferenc* is. A könyvtárügy nagy szerencséjére ők akkor is bizonyos bántatlanságot élveztek, amikor már az MDP-párttagság előfeltétele volt minden vezetői állás elnyerésének, illetve megtartásának. A szakma másik szerencséje, hogy a két, ún. munkáspárt, a szociáldemokrata és a kommunista kierőszakolt egyesítésekor, 1948-ban a szocdemek közül sok kitűnő ember is átsodródott az új pártba, a Magyar Dolgozók Pártjába, az MDP-be, és így maradhatott meg állásában, vagy válhatott könyvtárvezetővé a hőskorban. Más vezetőket, illetve reménybeli vezetőket munkatársaik vettek rá, vagy – a legenda szerint – *Mátrai László* beszélt rá a pártba lépésre, nehogy alkalmatlant, „éjtörnyöst” helyezhessenek föléjük, az intézmény élére. Így történhetett meg, hogy 1949 és 1952 között – az MTA Könyvtárának kivételével – szakmai szempontból kifejezetten jó gárda állt a nagykönyvtárak élén. A 19 megyei könyvtárt tekintve pedig a jók aránya csaknem 60 százalékra tehető, de e könyvtártípusban a személyi korrek-

ciókra több lehetőség adódott, s ezek a kedvező változások 1956-ig többnyire meg is történtek.

Milyen esélyeik voltak a pártunkívülieknek? Mivel a tárgyalt időszakban a vezetői álláshelyeket ideológiai–hatalmi támaszpontoknak tekintették, betöltőjüket a központi politika képviselőinek, megbízottjainak, tőlük etikettszerűen megkívánták a párttagságot, vagy annak reményét. Az előleget azután többnyire meg kellett váltani. Voltak kivételek is, akik végig kívül tudtak maradni, például a kiváló miskolci igazgató, *Szőnyi László*. Különleges helyzetüknek azonban velejárója volt az állandó fenyegetettség, zsarolhatóság veszélye a kívülállás miatt: a félelem attól, hogy valakit bármely pillanatban a pártunkívüli vezető helyébe-fejére ültethet a hatalom, a helyi hatalmasok szeszélye. Nem tudom, Szőnyi László tragikus sorsában mennyi része volt a pártunkívülisége okozta tartós stressznek, de bizonyosan volt része. A kívülmaradás másik következménye volt az előreléptetés reménytelensége egy bizonyos lépcsőfokon felül, általában a vezetői kategóriába. Ennek a kilátástalanságnak az elviseléséhez – a magam példájából tudom – jó adag derűs alázat szükségeltetett és kiegyensúlyozottsággal párosult nagy-nagy munkabírás: jó lélekkel vállalni minden ún. „négermunkát” az elmaradt magasabb javadalmazás pótlására...

Befejezésül – a tanulságok helyett: Azok, akik személyekről szóló történeteket vártak tőlem, bár néhány nevet említettem, bizonyára csalódtak. Elmaradtak a nagy elmeelő személyi analízisek, de a kacajra fakasztó, jópofa sztorik is. A tiszteletre méltó elődök általam összeállított 150-es, majd 100-ra szűkített galériájából nem mertem kiválasztani azt a 10-et sem, akiről itt és most részletesebben is szólni lehetett volna. Nem akartam ugyanis megsérteni a mellőzöttek emlékét. Könnyen szólhattam volna sokkal részletesebben például a közművelődési könyvtárügy alapító atyjáról, *Sebestyén Gézáról* és megkezdett munkájának folytatójáról, a közművelődési könyvtári gondolkodás iskolateremtő, nagy alakjáról, *Sallai Istvánról*. Ám a magyar könyvtárügy e fényes csillagpárjával már emlékülések és írások, méltatások tucatjai foglalkoztak és még fognak is foglalkozni.

Beszélhettem volna többet is a nagy egyeztetőről, *Kovács Mátéről* és azokról, akikkel egyeztetett, akikhez a szakma véleményét, egyszer-másszor a minisztériumtól eltérő nézeteit a szintézis szándékával közvetíthette: *Szekeres Pálról* és *Kondor Istvánnéról*, a könyvtárügy későbbi minisztériumi irányítóiról. *Szekeres Pálról* mint a műszaki könyvtári hálózat kiépítésének 1949-es kezdeményezőjéről sem lett volna szabad hallgatnom, ugyanúgy, mint *Lázár Péterről*, a magyar dokumentáció, a szakirodalmi tájékoztatás egyik elindítójáról. A két nagy öreg, *Kőhalmi Béla*, a kallódásnak kitett, államilag összerékvirált szerzetesi és magánkönyvtári vagyon megmentője, valamint *Dienes László*, a Szabó Ervin Könyvtár második nagy fejlesztési korszakának elindítója és a szakmai színvonal megőrzésének apostola sem maradhatott volna ki a sorból, noha tanácsköztársasági múltjuk miatt ők mostanában egyáltalán nincsenek divatban. Említeni kellett volna az OSZK főigazgatóját, az 1949-ben alapított egyetemi könyvtártudományi intézet – magyarul: tanszék – első vezetőjét, a *Magyar Könyvszemle* egyik újrindítóját, *Varjas Bélát* is, akit szintén 1956 miatt távolítottak el a Nemzeti Könyvtár éléről. „Varjas elvtárs nem ismer-te el a Kádár-kormányt, a Kádár-kormány nem ismeri el Varjas elvtársat!” – hallot-tuk annak idején az egykori kormánybiztostól. – *Szentmihályi Jánosról* és *Kéki Bé-láról* pedig színes egyéniségük és az 1951-ben indult könyvtáros-főiskolán játszott

szerepük okán is kellett volna bővebben beszélni. Róluk, valamennyiükről azonban szintén emlékülések, folyóirat-tanulmányok szóltak, vagy fognak szólni. Egy emberről, a korszak fő stimulátoráról és saját kifejezésével: entuziasztájáról (ezt a jelzőt nem magára alkalmazta) senki nem fog érdemei ellenére sem megemlékezni: *Barabási Rezső*ért soha nem fog szólni a képzeletbeli könyvtári harang! Hiszen a szakma java is úgy emlékszik rá, mint a jobb sorsra érdemes könyvtárosoknak gyermekded kérdéseket feltevő, jellegzetesen félrehajtott fejű behemótra. Pedig ez a Barabási-kép anakronizmus: a hatvanas évek nagybeteg, túlgógyszerezett emberének fizimiskája, visszavetítve az ötvenes évekre. A félrehajtott fejtartás ugyanis csak következmény volt, a nagydarab ember akkor már nem hallott az egyik fülére. Én, aki 30 éves korában ismertem meg Barabási Rezsőt, sőt dolgoztam is vele, Sallai Istvánnal együtt nagy érdemei szerint becsültem őt, apró gyermekdedségem pedig szemérmesen félrefordított fejjel siklottam át. Mert állítom, hogy ez az emberi alkatában óriásbébi, politikai naivitásában, eszmehitében pedig valóságos csecsemő a cselekvés óriása volt, gőzhenger, a magyar könyvtárügy legeredményesebb, azóta sem fölülmúlt és – ezt is határozottan állítom – soha nem is fölülmúlható sikerembere: plánumgyártó, kombinátor, menedzser, és ami különösen ritka e tájon – terveinek eredményes véghezvivője is. Ennek bizonyítására elegendő csak felsorolnom, mi minden fűződik nevéhez:

- az államilag kötelező létszámnormák kidolgozása;
- a könyvtári bútortervek (típustervek) kidolgoztatása, a gyártás megszervezése;
- a budapesti könyvtáros-főiskola megindítása;
- az első könyvterjesztői–könyvtárosi havi folyóirat, a *Könyvbarát* megindítása, majd átalakítása tisztán könyvtárügyi szaklappá, *A Könyvtárossá*;
- a Könyvtárellátó felállítása;
- a könyvtári szakirodalom, segédletek megjelentetésének megszervezése állami kiadó keretében (ez egészen a rendszerváltásig működött);
- a könyvtári mintakatalógus elkészíttetése és kiadatása;
- az 1952-es MT-határozat, az első átfogó, magas szintű könyvtárügyi jogszabály megalkotása és kiadatása; ennek keretében a közművelődési hálózatok rendszerbe foglalása, a módszertani irányítás megszervezése; a dokumentáció és a könyvtárügy egyesítésének megkezdése;
- a kongresszus jellegű első országos könyvtárügyi konferencia megszervezése, ezen végrehajtható és végre is hajtott fontos határozatok hozása (pl. az Országos Könyvtárügyi Tanács felállításáról).

Míndez, az 1951–1953-as rövid időszakban megvalósított teljesítmény kiegészíthető az 1956-os könyvtárügyi tvr. előkészítő munkálatainak megindításával, 1957 után pedig a korszerű fémbütorgyártás elindításával, a könyvtári gördülő állványok, az első tömörraktári szekrények megtervezésével és kivitelezésével.

Barabási Rezső 51 éves korában, hosszú-hosszú betegség után halt meg, 1972-ben. 1951-ben, amikor a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályának élére került, mindössze harmincéves volt; a hőskor imént felsorolt szereplői közül pedig pályájának 1949-es megkezdésekor *Lázár Péter* szintén 30, *Kondor Istvánné* és *Lipták Pál* pedig csak 27. (Ugyanekkor *Sebestyén Géza* és *Sallai István*, valamint *Varjas Béla* még nem érte el a 40 éves kort; *Szentmihályi János* és *Kovács Máté* alig lépte át azt, és *Szekeres Pál* sem volt több 45 évesnél.) Szinte hihetetlen, hogy Barabási és a vele együtt említettek, például *Lázár Péter* mennyire fiatalon kerül-

hetek oly fontos szerepekbe, döntési helyzetekbe! Éppen abban a korban jártak, amelyben az infantilizmus még természetesnek számít és nem devianciának, és amely kor a merész jövőképalkotás legtermékenyebb időszaka is. Ekkor még, ha a jó terveket valakik valósággá képesek kovácsolni, minden csoda létrejöhet. Ami meg is történt 1949-től 1952-ig, ezért mertem az időszakot a magyar könyvtárügy hőskorának nevezni.

Akkor viszont lehet-e és miért *őskornak* minősíteni? Lehet bizony! Miért? Hát a fogaskerekekbe hullott-hullajtott porszemek miatt, amelyekről szintén mondtam egyet s mást. Befejezésül hadd idézzek az itt többször emlegetett Lipták Páltól nemrég kapott levélből: „...igazi amatőrök ... voltunk valamennyien ...

– és még rezignáltabban hangzik bölcs barátunk eme szentenciája: „...Könyvtáros bárki lehetett, ma sincsen ez másként...”

Mivel az utóbbi időben egyre többet hallok az elhivatottság és a szakmai profizmus helyébe lépő „megélhetési könyvtárosság” terjedéséről, sajnos, igazat kell adnom Lipták Pálnak...

Elhangzott Kaposváron 2001. július 18-án, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének VIII. országos tanácskozásán.

Gerő Gyula

Könyvtár és honismeret

„A könyvtárak természetes kötelessége, hogy gyűjtsék annak a városnak, vidéknek irodalmát, ahol működnek... A gyűjteménynek igen nagy tudományos és gyakorlati jelentősége van. Elsőrendű segítség értékeink megismertetésében.”

(Sebestyén Géza)

„A honismereti mozgalom a nemzedékek váltó stafétája a haza jobb megismeréséhez és szebbé tételéhez.”

(Kanyar József)

A megyei könyvtárak megalakulásuk óta (1952) fejlesztik, gondozzák helyismereti gyűjteményüket is. Különösen megnőtt ennek a feladatnak a jelentősége 1964-től, amikortól a művelődési miniszter 146/1964. M.K. 16/M.M. számú utasítása értelmében minden megyei könyvtárnak gyűjtenie kellett a saját megyéje területén megjelent, továbbá a megyére vonatkozó kiadványokat, ideértve a folyóiratokat és egyéb sajtótermékeket is.

A megyei könyvtárak helyismereti gyűjtőkörét meghatározó jogszabály megjelenése egybeesett a szabadpolcos nagy közművelődési könyvtárak kibontakozásának időszakával. (Maga az új kaposvári megyei könyvtár is 1964 augusztusában kezdte

meg működését). Az átalakítás és felújítás most folyik. Napjainkban sokat beszélnek a honismereti munka apályáról. Mi, akik a közgyűjteményekben dolgozunk, ennek épp az ellenkezőjét tapasztaljuk. A honismeret iránti fokozódó érdeklődés nemcsak a napi forgalomban mérhető, de egyre inkább megköveteli a közgyűjtemények közötti szorosabb együttműködést is, elsősorban a kiadványozás területén.

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítése

A Megyei Könyvtár (1992-től Megyei és Városi Könyvtár) korszerű szabadpolcos épületét, mint már említettük, 1964 augusztusában avatták föl. A Helyismereti Gyűjtemény megfelelő elhelyezése azonban csak 1977-ben, az ún. szakrészlegek kialakítása után oldódott meg.

A könyvtár olvasószolgálati térségének szakrészleges átalakításával a Helyismereti Gyűjtemény (Somogyi Gyűjtemény) önálló kutatótermet kapott, és felkerülhettek a raktárból a gyűjtemény értékes kötetei a mikrofilmekkel és a sajtóanyag egy részével egyaránt. A Helyismereti Gyűjtemény a felnőtt olvasószolgálat részeként, annak nyitvatartását követve működik, külön termében optimálisan biztosítva a kutatómunka feltételeit. (Illetve ez most csak részben igaz.)

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítésétől kezdve arra törekszünk, hogy a gyűjtemény állománya fokozatosan fejlesztett tájéltörténeti egységet is alkosson. Ez a tájéltörténeti egység – különgyűjteményként kezelve – a feltárást, a használatot, a kutatást és nem utolsósorban az állományvédelmet egyaránt biztosítja.

A gyűjtemény gyarapításában elsődlegesen – még a mai nehéz gazdasági helyzetben is – a hézagmentes kurrens beszerzést tartjuk szem előtt, lehetőség szerint maximális teljességgel. A visszamenőleges gyarapítás érdekében is komoly erőfeszítéseket teszünk, főleg a legfontosabb dokumentumok (könyvek, folyóiratok, napilapok) megszerzése érdekében.

A Helyismereti Gyűjteménybe a következő dokumentumfajtákat szerezünk be folyamatosan:

Könyvek

Kétségkívül a gyűjtemény legértékesebb, az olvasók által is legtöbbet használt része. Nálunk a Helyismereti Gyűjtemény könyvállománya meghaladja a 8000 kötetet: többségét a megyére vonatkozó, lényeges információkat tartalmazó művek alkotják. Ezek megszerzését – csakúgy, mint a helyi kiadványokét – a teljesség igényével igyekszünk megvalósítani. Válogatást a helyi szerzők (ill. helyi személyek) műveinél alkalmazunk. El kell mondani, hogy a helyi szerző, illetve személy fogalma országos szinten az egyik legvitatottabb területe a honismereti könyvtári munkának – évtizedek óta. A mi gyakorlatunkban a döntő szempont a helyi vonatkozás, a helyi kötődés.

A gyűjteményben kimagasló értéket képviselő korábbi kiadványok is vannak, hogy csak néhányat említsünk: a Magyarország vármegyéi és városai sorozat (ebben Csánki Dezső Somogy vármegyéje), Csorba József, Nagyváthy János, Fényes Elek munkái, a Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, Gönczi Ferenc és Fekete István régebben kiadott könyvei.

Régi hiányt pótolta a SZÜV–CEBA Kiadó 1998-ban megjelent új Somogy monográfiája, amelynek összeállításában több könyvtáros is közreműködött. Egymás után jelennek meg a millenniumi város- és falutörténetek és forráskiadványok, mint pl. a híres „Leveleskönyv”.

Kéziratok

Tulajdonképpen gépiratok. A megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben dolgozók eltérően ítélik meg ezek szerepét a gyűjtemény egészében. A kaposvári megyei könyvtárban a gyűjtemény értékes részeként tartjuk nyilván azt a több mint 300 kéziratot (disszertációk, szakdolgozatok, stb.), amelyek a részleg könyvanyagába besorolva szerepelnek. A tájtörténeti egység anyagának változatosabbá tétele érdekében a helyismereti könyvtárosoknak állandó kapcsolatot kell tartaniuk a kutatókkal. (A kisebb terjedelmű dolgozatok folyamatosan jelennek meg a „Somogyi Honismeret”-ben.) Örvedetes, hogy az utóbbi években egyre több tanítóképzős hallgató is ír somogyi témájú szakdolgozatot.

Periodikumok

A Helyismereti Gyűjtemény profiljában meghatározóak a megye területén megjelent (megjelenő) folyóiratok, heti- és napilapok, önkormányzati, iskolai és egyéb híradók, az alkalmi újságokkal együtt. Ezért ezek megszerzésében is teljességre törekszünk. A korszerű szolgáltatáshoz nélkülözhetetlen régebbi, bekötött és tékázott évfolyamok biztosítása is. (A Somogyi Néplap [Somogyi Hírlap] 1952-től áll bekötve a kutatók rendelkezésére.) (Most az átalakítás miatt csak 1984-től!) Természetesen visszamenőleg megvan a gyűjteményünkben a Múzeumi Tájékoztató is.

A Helyismereti Gyűjtemény periodikumfélesége 75. Az évfolyamok száma: 400. Természetesen jár a 7400, a kaposvári fiatalok lapja és a Royal Club című információs és társasági magazin.

A sajtóanyagnál még két lényeges kérdéstről kell beszélnünk, ami már tulajdonképpen a szolgáltatáshoz tartozik. Könyvtárunkba több mint 900 sajtótermék jár, amelyek nagy számban tartalmaznak Somoggal foglalkozó cikkeket. Ezeket folyamatosan kiírjuk és rendszerezük. 1978-tól 1988-ig negyedévenként megjelenő kiadvány formájában is közzétettük, „Somogy a sajtó tükrében” címmel. 1989-től a sajtófigyelés nyilvántartása számítógépen történik, a megyei és városi önkormányzati előterjesztésekkel folyamatosan. 1989-től a számítógépre felvitt tételek száma meghaladta a 88 000-t. 1995 januárjától a megyei és kaposvári önkormányzat részére a legfontosabb somogyi cikkekből naponta fotómásolatot is készítünk.

Mikrofilmek

A mikrofilmek rendszeres beszerzése elsősorban a sajtóanyag visszamenőleges tanulmányozásához elengedhetetlen. Állományvédelmi és tárolási szempontból is egyre nő a jelentőségük. Gyűjteményünk 1974 óta gyarapodik folyamatosan mikrofilmállománnyal. Ma már több mint száz különféle fajta van, az évfolyamok száma meghaladja az 520-at.

Aprónyomtatványok

Az aprónyomtatványok a helyismereti különgyűjtemények mennyiségileg legnagyobb egységét képezik. Mindez és a bennük lévő sokféle információ megköveteli áttekinthető csoportosításukat és elrendezésüket. A kaposvári megyei könyvtár 8000-nél több aprónyomtatványát nagyméretű dobozokban helyeztük el a következő csoportosításban: Plakátok, falragaszok – meghívók – gyászjelentések – kiállítási katalógusok – színházi kiadványok – moziműsorok, műsorfüzetek – gyártmány-katalógusok, vállalati tájékoztatók – egyéb nyomtatványok – a megyei és városi könyvtár kisebb kiadványai. (Ezek pillanatnyilag elcsomagolva.)

Az aprónyomtatványok közül a legkeresettebbek a kiállítási katalógusok és a színházi kiadványok (műsorfüzetek).

Térképek

Nálunk – úgy érezzük, célszerű megoldásként – a könyvként kezelt térképek a könyvek között található. A térképállomány frissen tartása – gondoljunk csak az utcanév-változásokra – a Helyismereti Gyűjtemény alapfontosságú feladatai közé tartozik.

Képdokumentumok

Egy tájegység változását, átalakulását legjobban a képek érzékeltetik. A ma emberének vallanak a múlttól, jelenről – sokszor minden írásnál színesebben. A Helyismereti Gyűjtemény képanyaga a megyetörténet nélkülözhetetlen része. A több mint 5000 képeslapot a városok, községek betűrendjében regisztráltuk. (Különösen értékesek itt a régi Kaposvárt bemutató képek, amelyek a múzeum és a levéltár anyagával kiegészítve nagy sikert arattak a többi dokumentummal együtt az 1993. január 20-án könyvtárunkban megnyílt „Dokumentumok Kaposvár történetéről” c. kiállításon, amely az első ilyen jellegű várostörténeti kiállítás volt.)

Videofilmek

Nyomtatott videofilm katalógusaink szerint mintegy 120 helytörténeti filmmel rendelkezünk. Ezek közül a legtöbb a Kapos TV-vel kötött megállapodásunk szerinti átmásolás, de számos film található Somogy tájegységeiről és somogyi hírességekről is. (Pl. Takáts Gyula, Fodor András.)

A Helyismereti Gyűjtemény feltártsága

Közhely, de mégis el kell mondani: minden gyűjtemény csak akkor működhet eredményesen, ha dokumentumainak feltártsága megfelelően biztosított. A Helyismereti Gyűjtemény dokumentumainak egy része (aprónyomtatványok, képanyag) megfelelő szisztéma szerint rendezve saját magát tárja fel. A könyvanyagról betűrendes, szak-, nyomdai és analitikus katalógus tájékoztatja a kutatókat.

A külön nyomdai katalógust a somogyi nyomdák 1948 előtti hatalmas mennyisége tette szükségessé. A folyamatosan épített analitikus katalógus a tanulmánykötetekben könnyíti meg a tájékoztatást. Természetesen kiépítettünk külön mikrofilmkatalógust is.

A periodikák feltárásának fontosságáról már beszéltünk. A kiadványozás és a számítógépes nyilvántartás mellett a megyére vonatkozó sajtórepertórium 1971–1977-ig megvan kartotékrendszer formájában. (Az 1971–72-es évekre vonatkozó anyag kötetformában is megjelent.)

Olvasóink elsősorban a friss információt igénylik, ezért alapvető fontosságú a számítógépes sajtófigyelés naprakészen tartása.

Még két fontos kartotékrendszerrel szeretnék szólni:

A „Somogyi Ki Kicsoda” az elhunyt megyei hírességek kartotékját tartalmazza. (Eddig több mint 1400 db). A „Somogyi Alkotók Adatlapja” a megyében élő vagy a megyéhez kötődő híres írók, költők, művészek, tudósok, közéleti személyek, stb. regisztere. (Eddig 387 db.) E kartotékrendszerek segítségével készítettünk el egy nagyon fontos kimutatást, a huszadik századi somogyi személyi adattárat – települések szerint csoportosítva.

A somogyi hírességek kartotékrendszerének gondozását az egyik legfontosabb helyismereti könyvtárosi tevékenységnek tartjuk. Hosszabb távon is a helyi szerzők és helyi személyek legmegbízhatóbb nyilvántartásának szánjuk. Különösen az élő somogyi hírességek adatlapjának gazdagsága nyújthat sok értékes információt az érdeklődőknek. (Ezt a fajta szolgáltatásunkat szinte megosztva igénylik!)

A Helyismereti Gyűjtemény funkcionálása

A Helyismereti Gyűjtemény kiépítésének, folyamatos fejlesztésének és feltárásának egyaránt a legfontosabb célt: a szolgáltatások számos konkrét formáját kell elősegíteni.

A gyűjtemény egyre fokozódó használata is jelzi, hogy a honismeret iránti érdeklődés a közgyűjteményekben nincs apályban!

1985-ben a Helyismereti Gyűjtemény 3003 látogatója 6017 dokumentumot használt, 1999-ben 3332 látogató 9417-et.

Mit nyújt könyvtárunk Helyismereti Gyűjteménye ma használóinak?

1. Mindenekelőtt szabadpolcos tájékozódást a legfontosabb dokumentumokban, 14 férőhelyes megfelelő kutatási lehetőséggel.
2. A helyismereti kutatóteremben tartott folyamatos tájékoztatás és ügyelet lehetővé teszi, hogy olvasóink elvárásairól és igényéről rendszeresen tájékozódjunk.
3. A válaszadás lehet gyorstájékoztató. Ennek szerepe különösen megnőtt a számítógépes sajtófigyelés bevezetésével. Lehet irodalomjegyzékek készítése a legváltozatosabb témakörökből, akár gépelve, akár a számítógép segítségével kiprintelve.
4. A helyismereti kiadványozás fontosságát és folyamatosságát könyvtárunk kezdettől fogva kiemelt feladatának tekinti.

Az 1957-ben indult „Somogyi bibliográfiák” sorozatból kettőt említenék: a Rippl-Rónai bibliográfiát, (1978), amelyet országos elismerés fogadott. Ma is a Rippl-Rónai-kutatás alapfontosságú forrásának tartják, akárcsak a „Könyvek Somogyról” kétkötetes lelőhelykatalógust (1979). A „Könyvek Somogyról” a Somogy Megyei Levéltár, a Rippl-Rónai Múzeum és a Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményének közös lelőhelykatalógusa, melynek immár a folytatására is megérett az idő.

A „Könyvek Somogyról” azonban mást is jelez. Jelzi azt, hogy mennyire fontos a közgyűjtemények együttműködése a helyismereti munka (különösen a kiadványozás) területén.

A közgyűjtemények közötti együttműködés fontosságát számos honismereti könyvtáros tanácskozás is kiemelten kezelte. Csak a legjelentősebbeket említjük: Tengelic (1986), Veszprém (1993), Vác (1994), Sopron (1995).

1993-tól – hosszú szünet után – újra megindult megyénkben a közgyűjteményi napok rendezvénysorozata. A rendezvények helye könyvtárunk nagyterme. Az 1994. évi közgyűjteményi nap előadásait („A közgyűjtemények és az oktatás”) könyvtárunk kiadvány formájában is megjelentette.

1994-ben két válogatás is megjelent Együd Árpád, az országos hírű somogyi néprajzkutató munkásságából a megyei múzeum kiadásában, a megyei könyvtár nyomdájából.

A levéltárban elkészült Roboz István „Somogy” c. hetilapjának (1866–1916) kicédulázása. 1994-ben és 1995-ben a gyűjtés egy része kiadvány formájában is megjelent a levéltár kiadásában, a könyvtár nyomdájából.

Utoljára, de nem utolsósorban szeretném említeni a közgyűjtemények közötti együttműködés egyik legszebb példáját, az immár 30 éves Somogyi Honismereti Híradó-t. (1990-től Somogyi Honismeret). Összeállításában és szerkesztésében a levéltár, a múzeum, az SMK, a könyvtár munkatársai egyaránt részt vesznek. 1998 szeptemberében tartották Zamárdiban a honismereti kiadványok szerkesztőinek VII. országos találkozóját. Ezen a Somogyi Honismeretet külön is kiemelték. Indulása 4 évvel megelőzte az országos honismeretet – és vele együtt azóta is rendszeresen megjelenik!

Eddig elsősorban a Helyismereti Gyűjtemény tárgyi feltételeit érintettük. A gyűjtemény hatékony működéséhez azonban nélkülözhetetlenek a személyi feltételek is. A Helyismereti Gyűjtemény könyvtárosainak a megye egészének ismeretén túl messzemenően ismerniük kell a megye tájegységeit, múltjának, jelenének nevezetességeit, az élő és meghalt híres személyeket. Különösen járatosnak kell lenniük lakóhelyükön és annak vonzaskörzetében. Mindez nélkülözhetetlen a megye kisebb könyvtáraiban végzett módszertani tevékenységükhöz is.

Immár évek óta fáradozunk azon, hogy a Megyei és Városi Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye – a könyvtár többi részlegéhez hasonlóan – komplex, átfogó és jól feltárt információtár legyen. Olvasóink, kutatóink visszajelzései biztatóak.

A több mint 200 éves pécsi Klimó-könyvtár falán a következő feliratot olvashatjuk: „Térj vissza minél gyakrabban és mindig gazdagodva távozzál!”

· Ez a szép felhívás ma is irányadó lehet minden közgyűjtemény számára.

Sipos Csaba